

մութեան պաշտօնէից գլուխ կենալով՝ 600,000 բաժնետոմսի փոխառութիւն մ'ըբաւ, ամէն մէկ բաժնետոմսը 500 ֆրանքով, և այս վեց հարիւր միլիոն գումարէն 300 ը արգէն նախապատրաստական ծախուց համար գործածուեցան, և գրեթէ հարիւր միլիոնն ալ ծախուեցան երկաթուղւոյն ստացման և կարգի զնելու համար. ուստի հաւանականաբար հարկ պիտի ըլլայ նոր փոխառութեան մ'ալ դիմել, քան լոմպիայի կառավարութիւնն պարանոցին բացման համար եղած դաշնագրին զօրութեամբ՝ ստիպուեցաւ ընկերութեան 500,000 արտավար անմիակ հող տալու, մէջի եղած հանքերովը մէկտեղ՝ գործոյս կատարմանը օգ-

նելու համար, Սնցեալ տարի յունուարին մէջ՝ ընկերութիւնը կառավարութեանն այս հողին 200,000 արտավար պահանջեց. բայց տէրութիւնն աւելի գաշանց ներքին զօրութեանը նայելով՝ քան թէ նիւթական խօսքին, որոշեց որ ընկերութիւնն 150,000 արտավար առնելու իրաւունք ունէր, իբրու հաւասարազօր և բաւական՝ գործոյն երրորդ մասին կատարմանը:

Այս ովկիանեան նոր յիւանցից համար փորուելիք հողը մերձաւորագոյն հաշուով մը գրեթէ 100 միլիոն խորաւ նարդ մեզր է, և ընկերութեան նախահաշիւ որոշած գումարն՝ մէկ միլիար և 70 միլիոն ֆրանք:

Կը շարունակուի:

ԺԱՆ ՏԻԷՕԼԱՖՈՒԱ ՏԻԿՆՈՋ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ

(Տճւ էՂ 83, 168)

Դ

Այցելութիւնս առ հիւպատոս. — Տաճկի հիւպատոսի մը վիպն. — Կապոյտ մզկիթն. — Բերդըն. — Այսերեան քաղաքաց շարունակ տեղափոխութիւնն. — Սասնարանք. — Դալիթն Մոխրեյտին մանր. — Մողայք. — Դազան Խան մզկիթն այցելութիւնն. — Դալիթն կոշ սահալին այցելութիւնն. — Սնոր երկվարն ոչ դահիճն. — Հայոց արքեպիսկոպոսին այցելութիւնն. — Խմբածնի վանքն. — Թանկագին բնայաւք ոչ ձնագիրք:

16 Ապրիլ. — Այսօր սակաւաթիւ Եւրոպացւոց այց ելանք՝ որովք Դալիթ կենալու բռնադատուած են իրենց ձախող բաղդէն: Եթէ 'ի Պարսկաստան՝ Ամերիկոյ պէս գէր մարդկանց ցուցահանդէս լինէր, ապահովապէս տաճիկ

հիւպատոս քուէից միաբան ընտրութեամբ՝ նախապատիւ նշանը պիտի ստանար:

Այս հիւպատոս՝ խղճալի գէպըի մը հանդիպեցաւ անցեալ տարի՝ Ուզբէ Է կոստանդնուպոլիս երթալ Տրապիզոնի ճամբով, որ կովկասու ճամբէն շատ ւաւելի դիւրադնալի է ձմեռ ժամանակ: Իւր մտերիմն ունայն տեղ ջանացեր էին զինքն այսպիսի խորհրդէ մը ետ կեցընել, միանգամայն ալ Գիրտիստանէն անցնելու վախ ու երկիւղ ցուցեր էին իրեն. բայց որ և իցէ երկիւղ չկրցաւ ազդեցութիւն ընել հիւպատոսին արի սրտին վրայ, ու ճամբայ ելաւ արքունեաց համար պատրաստուած փառաւոր ձիոց վրայ հեծած՝ քառասուն ծառաներով մէկտեղ, բայց հազիւ թէ

փոքրիկ կարուանն Պարսից սահմանն անցեր էր, և ահա տասուերկու աւազակք վրանին յորձակեցան։ Ինչ և իցէ ընդգլմութիւն 'ի գերն ելաւ, քրիստոնէի ձի ու բռն, գէնք և հանգերձք յափշտակեցին։ աւին։

Ռուսիոյ և Անգղիոյ հիւպատից ևս ոյց ելանք։ Վերջնոյս կրնն՝ մեծաբանելով կը պատմէր ինծի Դավիթու զըւարձութիւնն եւրոպայի կնոջ մը համար։ Հայոց նեղ թաղին մէջ բանտուած՝ չէր կրնար Միւսիւլմանայ քաղաքին զրանց առջևէն բաց երեսգը անցնիլ, առանց հետաքրքիր բազմութիւն մը չորս կողմն ժողովելու, որ անյադարար կը նային անքօղ կնոջ երեսը։ Մի միայն հնարքն առանց անուհեւելու և աղատարար շրջելու համար՝ տաճիկ հազուադէպ գոնեւէն է, որ խիստ խորշիկ է քրիստոնէի մը համար։

17 Ապրիլ. — Քաղաքս հնութեան քիչ յիշատակարաններ ունի, բայց եղածներն խիստ նշանաւոր են։ Կարևորագոյնն տարակոյս չկայ՝ կապոյտ մըգկիթն է, որ հնգետասաներորդ դարու շէնք մ'է, Սեաւ ուխտարաց հարստութեան ճիհան—շահ՝ Մուղլ սուլթանին ատենը շինուած։ Կ'արժէ այս գեղեցիկ շէնքս տեսնելու, ոչ միայն իր ընդհանուր յատկութեանց և գլխաւոր ճակատին վսեմ մեծութեանն համար, այլ նաև ձևոց վայելչութեան, յախճապակեայ սքանչելի միւսմոնից գեղեցիկ գունոցն համար։ Գիթաղդարար 'ի սասանութեանէ խախտեալ զմբէթն՝ կործանելու ատեն՝ փեռեկեալ որմունքն ալ վար ձգեր է, ու աւերակաց կոյտով լեցուցած է գաւթաց յատակները։ Բնակիչքն անխղճաբար հոս եկած՝ առած են իրենց տանց շինութեան համար պէտք եղած քարիքն։ Մէկու մտքէ չէ անցած այս խժդժութեան գործը խափանելու, վասն զի մզկիթն սիւննի հաւատաւորներէն կանգնուած լինելով շիդ Պարսիկքն ուրախութեամբ գիտեր են ատենի հերձուածոյն շէնքին լմնալը։ Այս երկու տաճիկ աղանդոց ատելութիւնն փո-

խաղարձ է արդէն. «Աւելի արդիւնաւոր է շիդ Պարսիկ մը քան թէ եօթանասուն քրիստոնեայ սպաննել», կ'ըսեն իրենց կողմանէ ալ տաճիկ իշխմայք։

Մզկիթն՝ կամարակապ մեծ գաւթմ'ունեցած պիտի լինի՝ լուացման աւազանաւ հանդերձ՝ 'ի միջավայրին, որ այսօրուան օրս խանդարեալ աւերեալ է։ Հին գաւթաց տեղն տուններ և կարուանաց ուղի մը շինուած է, որ աստիճանաց քովէն կ'անցնի և 'ի գըլլաւոր դուռն կը տանի։ Տափարակ տեղոյս վրայ մեծ աղեղ մը կ'ամբառնայ՝ կապոյտ յախճապակեայ լայնանիստ սեան մը վրայ յեցած, որ պարուրաձև է, ու բոլոր երկայնութեամբ կը գալարի մինչև կամարին անկիւնը։

Կամարակապ սրահին ներքսուղմն յախճապակեայ բանուած հիանալի միւսմոնով զարդարուած է, որք այնպիսի ճշգրտութեամբ իրարու ազուցուած են՝ որ ամբողջութիւն մը կը կարծուի։ Իրենց ազնիւ ճաշակով նկարքն, գալարուն՝ պսակաձև ծաղկունք կը ներկայացնեն, բոլորովին տարբեր Սելճուգեանց և Մուղլ արուեստի բնագործմ' երկրաչափական հիսուածքն։ Վերկապէս կատարեալ համահայնութիւն կայ առարկայից բացագոյն կապոյտ, թուխ կանաչ, սպիտակ, անկենդան տերևոց դեղնագոյն, և սեւ գունոցն՝ ու ենթակային թխագոյն կապոյտ երանդոց մէջ, որ թէպէս միակերպութիւն կը կոտրէ, բայց ընդհանուր պայծառ գոյնը չի աւեր, որոյ համար կապոյտ մզկիթ ըսուած է։

Կամարոյարկին ներքսաղոյն ճակատին մէջ բացուած քիչ բարձրութեամբ դուռ մը 'ի տաճարը կը մտցնէ, որ երկու բաժանեալ սրահէ կազմուած է, և ատենով զմբէթներով ծածկուած՝ ու յարակից ներքնաղիններով պատած էր։ Առաջինս պէս պէս գունաւոր միւսմոնով զարդարուած է, որոնց նկարներու ոճն՝ մտից դրան ոճոյն նման է, բայց իրենց վարդագոյն կզմնտրեւոր ազուցմամբն՝ այնպիսի փայլ և յարգ-

ստացեր են, որ չի գտնուիր ապակա-
նիւթ յախճապակիք ծածկուած տա-
պակաց վրայ: Երկրորդն՝ ուր միհրապն
կը գանուի՝ փոքր ու վեցանկիւնի հա-
տեալ կապոյտ բերքններով ծած-
կուած է: Իրենց թխագոյն կապոյտ
կիտուածանկարքն՝ արաբացի քանդա-
կօք եփուած, կ'երեցընեն ժապաւինա-
ւոր ակատէ դրուագաց փղակերեայ ըս-
պիտակութիւնը, որոյ վերագոյն եղե-
րաց վրայ արաբացի տառիւք լայն ար-
ձանադրութիւն կոյ, ծաղկանց և տե-
րեց թեթիւ պսակած զարդուց մէջ
գրուած: Այս շնաշխարհիկ սալոքա-
րինք, որ Որմնայ լճին մերձաւոր քարա-
հատներէն հանուած են, մինչև ցայս-
օր դեռ անարատ մնացեր են, իրենց
կարծրութեան և ծանրութեան պատ-
ճառաւ, որ զիրենք որ և է վատթար-
մանէ պահելու բաւական են: Շէնքիս
սրբազան մասն՝ իր վսեմութեամբն ազ-
դու ծանրութիւն մը և խաղաղութիւն
մը կը ներշնչէ, որ նախընթաց լուսա-
ւոր և ճոխագոյն կամարայարկին հետ
չի լծորդիր: Մզկիթին շուրջը մինչև 'ի
ցանկապատն՝ ընդարձակ սիւննի գե-
րեզմաննոց մը կայ՝ որ երեսէ ձգուած
է այսօր:

18 Ապրիլ. — Երէկ Պ. Օտիպերի՝
հիւպատարանին գիւանադպիրն հետ
ճաշելէն վերջը, զմեզ քաղաքաց և ա-
րուարձանաց մէջ չրկեցընելու սիրա-
լիր բաղձանքը կատարեցինք. այսօր
պիտի գայ զմեզ 'ի բերդը տանելու
համար: — Հոյակապ որմնադրեալ այս
քարաշէնս՝ քսան և հինգ ջափ բարձր
է, որ Դավրէժ չհասած՝ հեռուանց
կը նշմարուի, և տափարակ տեղւոյ
մը կեդրոնը շինուած է. լայն ու
խոր փոսերով՝ որոնք այսօր մասամբ
փլատակօք ընցուած են, և բազմակ
կիւնի աշտարակադարձ պարսպովք
պաշտպանուած է: Բերդին որմունքն
այնպիսի ճարտարութեամբ կառու-
ցուած են, որ կողմնորաց ուղղահա-
յեաց կցուածքն՝ երբ առ 'ի շեղ նա-
յուի՝ իրարու հաւասար հեռաւորու-
թեամբ զուգահեռական կ'երեւին: Այս

մեծ աւերակաց չորս կողմը նորակա-
ւոյց զինուորական շէնքեր շինուած են,
որ Դավրէժու քաղաքապահ զնդին
բնակութեան կը ծառայեն, ուր հրան-
թից ձուլարան մը կայ՝ բայց այսօր
անդործածելի է: Ստրահարթ հողա-
բլրոյս վրայ՝ խանգարեալ սանդղովք
կ'ենըցուի. հոն երկու տնակը կան,
որք հրդեհ ծանուցանող պահապանաց
ապաստանարան են:

Այս գիտարանէս սքանչելի տեսա-
րան մը կ'երենայ: Ի հեռաւորս մինչև
ցրարձաբերձ լեռինս կը տարածուին
գողարագեղ դաշտորայքն, իսկ մեր ու-
տից տակ՝ պտղատու ծառոց սպիտակ
ու վարդեգոյն ծաղկունքն կը ծածկեն
քաղաքին հողաշէն տունները: Միայն
քաղաքաց, կարաւանատանց և մզկը-
թաց գմբէթքն նորածիլ տերեց շեղ-
ջակուտին մէջէն վեր կը բարձրանան:
Ի հեռուստ ընդարձակ փլատակոյտ մը
կը նշմարեմ՝ քանի մը գիւղերու մէջ
տեղ. « Ղազան — Խան մզկիթին աւերակք
են, կ'ըսէ ինձ Գիւանադպիրն, վաղե-
մի Դավրէժու մէջ կառուցեալ: Վեց
դարուց միջոցի մէջ՝ քաղաքս երկու
տասան մըսնէ աւելի տեղափոխուեր է,
և օրէ օր դէպ 'ի գտնու մերձենալու
վրայ է ու Դավրէժու այս տեղափո-
խութիւնը մասնաւոր կերպով կը հա-
ւաստին աւերակ արուարձանաց ամա-
յութիւնն, փլատակքն և վաղեմի գե-
րեզմանքն:

Արեւելեան քաղաքաց այս ընդհա-
նուր տեղափոխութիւնն, երկրին բա-
րուց և սովորութեանց ընդադատ հե-
տեանք մ'է. կանայք սովորեալ լինե-
լով գուրս ելած ատեննին՝ իրենք զի-
րենք քողարկելու և ամենուն աչքէն
ծածկելու, միշտիւմանք ստիպուած
են, նոյն իսկ տանց մէջ կրկին բնակա-
րանին շինելու, որոց լայն ընդարձակ
գաւթիթներէն ընդունին, և ցանկապատ
պարտէզներ ունենան, ուր որ տանու-
տեարք կողակցօք և դստերօք կարե-
նան հոնդիստ շունչ առնուլ: Այսպիսի
նկատմունք և սովորոյթք՝ տան մը մե-
ծագոյն մասը գրաւելով բնակութիւն.

քըն 'ի հարկէ ամենին բաւականապէս ընդարձակ չեն կրնար լինել, և հագիւ ընտանեաց մը և ծառայից կը բաւեն, Որդիք ևս պսակուելու ժամանակ հայրենի տունը թողլով նորակառոյց թաղին մէջ նոր բնակութիւն մը շինել կու տան իրենց համար. իսկ ծնողաց մահուանէն վերջը, եթէ կարենան՝ հին բնակութիւններն վարձու կու տան այլոց, իսկ եթէ ոչ՝ զոհ կը լինին գերանները հանելու, և հողապատնէշները և ծածքը երեսի վրայ կը թողուն, որոնք տեղոյն օգոյն վատթարութենէն շուտով կ'ապականին: Քիչ վերջը փրլած թաղքն արօրով կը հարթուին, իսկ նորակառոյցքն՝ մշակեալ պարտիզաց տեղը կ'անցնին:

Հիւպատոսարան չգարձած՝ բազմաթիւ սառնարանաց քովէն կ'անցնինք, ուր որ ձմեռ ատեն սառն կը պատրաստուի և ամառն 'ի թաղար կը տարուի: Պատրաստելու եղանակն գիւրին ու պարզ է. հարաւային հողմերէ պաշտ պանուած հիւսիսահայեաց աւաղանաց մէջ մերձաւոր գիտակին ջուրը կը մուցուի իրիկուան դէմ. գիշեր ատեն կը սառի, և խառնուուն՝ կտոր կտոր մանրուած՝ անեփ աղիւտով դմբթածած չոնմարանաց մէջ կը դիզեն, ուր որ մինչև ամառուան վերջը կը պահուի, թէպէտ և սառին գինն խիստ նուաստ է՝ այնու հանդերձ իւրօրան չիւր սառնարան իւր սիրովը 100 — 120 թուման եկամուտ կը բերէ: Սառնարանքը կը թողուիք ու նորէն թաղարը կը մոնենք. գրեթէ ամայի է. մնացած վաճառականներն հաղճեպով իրենց բեռինքը կ'ամփոփեն, և սակայն ոչ տաճկաց ուրբաթն է, ոչ հրէից շաբաթն, և կամ պարսկական տումարին բազմաթիւ տօնական աւուրց մէկն: Ինչ է ուրեմն Դավրիժու պէս կարեւոր և բազմամարդ վաճառատեղոյն առուտուն դադրեցընող յանկարծական պատճառն: Թարգելի կրօնական մը՝ մեծ մուխդէյուն՝ իր ջինջ անարատ հոգին Աստուծոյ աւանդած է, կ'ըսեն: Խեղացի՝ չքնաղազեղ երեսօք սիրուն

ժերունի մ'էր: Որ և է կրօնական անձանց պէս՝ ինքն ալ կրկին պնդեաւոր և ասրագործ սպիտակ ամենափափուկ վերնազգեստ կը կրէր, իր թանձր կապտագոյն ստուար փաթթոցովն հանդերձ, որ 'ի Պարսս՝ մարգարէին սերունդոց միայն պահուած է: Այս պարզ և վաեմ հանդերձն՝ իր ազնուական գնացից հետ միաձայնելով՝ յարգանք ու պատկառանք ազդող կերպարանք մը կու տար անոր: Էրիկս՝ քանի մ'օր առաջ, այս կրօնական ունձին զարմանալի զէմքը լուսազրեղ ուղեր էր. բայց նա առանց կեղծ ամօթոյ՝ կազմածին առջևը կենալու երկիւղ ցուցեր էր: « Տարիքս արդէն առած եմ, կ'ըսէր, և սիւննիսից պէս թէպէտ նանրահաւատ չեմ, բայց միշտ կը վախեմ դէմքս ճիշդ հանել տալով՝ կտակիս վերջին խօսքն ստորագրելու. չեմ գիտեր թէ ինչ կերպով Աստուած կամ զեն կը թողուն ձեզ վայրկեանի մը մէջ պատկերը հանելու. սակայն այսպիսի տարակուսմանն մէջ՝ չեմ ուզեր բնաւ միւսիւլմանաց չէր օրինակ տալու վտանգի մէջ դնել զիս: Բայց որովհետև ևս իմ կողմանէս յիշատակ մը կ'ուզէք, պիտի աղայեմ արժուականներու՝ իմ չորս կողմն կենալու, և զուր մեր դէմքը դժագործք, այս պայմանաւ որ ձեր ամէն մէկ շարժումները կարենանք տեսնել »:

Ծերոյն՝ իր լուսանկարն հանուելու այնչափ ընդգիմանայն՝ այսօր մեզի ապահովութեան պատճառ է. վասն զի անոր կիանքն այնչափ յարգելի է, և Արարկասականին բնակչաց կրօնաւորութիւնն այնչափ շատ է, որ անոր յանկարծական մահն ապահովապէս մեր չարագործութեան մը արդիւնքը կրնային համարել:

Իրօնից զուրք՝ Մուխդէյուն ըստած՝ (անունն ախտեալէն կ'ենէ, որ Շիդ կրօնից դասակարգութեան ամենաբարձր աստիճանին հասնելու պէտք եղած գիտութիւն ունենալը կը նշանակէ), Պարսկաստանի մէջ առանձինն ու ազգեցութիւն ունեցող դիւք մի ըս.

տուցած են: Պաշտօնական գործ մը
չեն կատարեր, հասոյթ չեն ընդունիր.
և այս բարձր աստիճանին՝ ծածուկ և
միաբան քուէարկութեամբ կը բար-
ձրանան տեղացի բնակիչներէն, զորս
կրօնից մէջ լուսաւորելու, մեծամեծաց
բունաբարութենէն և անխրաւութենէն
պաշտպանելու պարտաւորեալ են: Այս
պիսի պատուանուն մը միայն տալքի-
նութեամբ, արդեամբք և հմտութեամբ
ստացուելով՝ Պարսից տէրութիւնն իսկ
չի կրնար զայն շնորհիւ ունիլ:

Պարսկաստանի մէջ ժողովրդէն ծա-
նուցեալ երեք կամ չորս մուխդէյաք
կան. որովհետեւ հասարակաց գաղա-
փարն կը պահանջէ՝ որ նախ և առաջ
Մուլլայ մը այն բարձր աստիճանին
հասնելու համար, քսան տարի 'ի Գէր-
պէլու կամ 'ի Նէճէվ պէտք է կենայ,
և եօթանասուն գիտութիւն ստացած
ուղախարհ բազմութիւն ծննդովք ճո-
խացուցած պէտք է լինի: Այս սրբա-
զան անձինք՝ ժողովրդեան համարումը
գրաւելու համար՝ արտաքսապէս բա-
րուց մեծ սրբութիւն և ամենախիստ
ժուժկալութիւն կը ցուցնեն. ընդհան-
րապէս խիստ քաջուած կեանք կ'ան-
ցնեն, պատիւներէ կը փախչին, և քան
զթագաւորական շնորհս՝ ժողովրդեան
վստահութիւնը 'ի վեր կը դասեն: Ի-
րենց շիրիչ խօսքն՝ օծութեամբ լի են,
աղօթքնին՝ ժողովրդեան աղօթքներէն
աւելի երկար են, և առաքինութեան
վերայ տրուած յորդորանօք կը վերջա-
նան առ ժողովուրդն՝ որ անյադարար
մոտիկ կ'ընէ անոնց: Շալիլայի օրինաց
տուած մեկնութիւննին յարգի են.
դատաւորք միշտ ասոնց բարձր գիտու-
թեան կ'ենթարկեն ծանր խնդիրքնին,
և իրենց հրամանն կամ արգելն առանց
վիճաբանութեան՝ իբր անշեղիք կ'ըն-
դունուին, միայն թէ աւելի սրբա-
լիւն ունեցող համբաւաւոր մուխ-
դէյա մը ուրիշ կերպով չլճուէ: Քիչ
անգամ այս կրօնից զուլաքն իրենց
խիստ կերպը կը թողուն, որով միայն
այս բարձր աստիճանին կը հասնին. ե-
ւթ է իրենց պարտքէն պակսին՝ չբեղ

անուննին կը կորսնցընեն, 'ի զուր վատ-
նած կը լինին աշխատանաց երկար տա-
րիներ՝ այս գերագոյն քահանայապե-
տութեան հասնելու և ամենայն միւ-
սիւմանաց կրաւոր հնաշնորհութիւնը
իրենց սեպականեւելու համար, որում
և իրանի ինքնակալքն անգամ պարտա-
ւորուած են:

Սակայն քանի մի տարիէ 'ի վեր քա-
ղաքական իշխանութիւնն կը ջանայ
կրօնական հակողութենէն ինքզինքը
ազտել. անցած են այն ժամանակ-
ներն, յորս Սպահանի հռչականուն
Մուխդէյաքն՝ Հաճի Սէյիտ Մուհամ-
մէտ Պուկիր, անսահման իշխանու-
թիւն մը կը բանեցընէր իրանի գաւա-
ռաց վրայ: Իր ձեռքէն 'ի մահ գատա-
պարտեալ յանցաւորքն իրեն ներկա,
յութեամբը յետին հարուածը կ'ընդ-
ունէին. եղան իսկ՝ որ իր ձեռքէն ըս-
պանուելու մեծ շնորհքը կը խնդրէին.
այն ատեն անոնց մարմինքն արքու-
նեաց սրահին մէջ կը թաղուէին, և
յանցաւորքն վատնս կը լինէին թէ ի-
րենց եղբորանց թողութիւն առած են,
և դրախտին գուռն իրենց կը բացուի:

Եթէ Պարսից բարձրաստիճան կրօ-
նակոտնաց իմաստութիւնն և չափաւո-
րութիւնն ընդհանրապէս գովելի է,
հակառակը զուցեւելու է ստորակար-
գեալ մուլլայից դասուն համար: Ասոնց
անյագութիւնն, խարդախութիւնն,
անխելութիւնն՝ հազարումէկ զուար-
ճայի պատմութեանց նիւթ եղած են:
Ահա վերջին վէպն՝ որ երէկ մետաքսի
վաճառատեղոյն մէջ կը պատմուէր:
Նասրէտտին Մուլլայն՝ Շահին մզկիթը
կը քարոզէր ուրբաթ մը. Հիւսէյին կա-
շեգործաց թագաւորին վերջին խանու-
թիւն կօշիկաւարն, ծուռը դրած տաճա-
րին մէջ դառն արտասուօք կու լար-
քօ՞ն եղողներն անոր բարեպաշտու-
թենէն շինուած՝ կը կարծեն թէ քա-
րոզչին սրտաւարժ յորդորներէն սիր-
տըն ելած է, անոր կը մօտենան և իր
դառն ցաւոց պատճառը կը հարցնեն.
« Այժմ մեռաւ, կը պատասխանէ հեծ-
կըլտալով, և Մուլլայն քարոզելու ատեն

իր մծուրքը խեղճ այժիս մարտքին նը-
ման շարժեց. աւաղ, իր յիշատակն
ինձի արտասուել կու տայ » :

Մոլլայից կրօնամեղութիւնն՝ իրենց
տգիտութեան և ազահութեան հաւա-
սար է. կը խորշին 'ի քրիստոնէից, և
անշուշտ եթէ փիւրղը անցեալ տարի
'ի դավրէժ մտած լինէին, ինչպէս ա-

տեն մը վախ կար, Պարսիկք՝ մոլլայից
գրգռութեամբ ասպատակողաց հետ
կը միանային տպահովապէս Հայոց
թաղը կողոպտելու, և յետոյ՝ աւարը
սրոյ հարուածովք մէջներին բաժնելու։
Կրօնականաց մեծ մասն՝ երկրին
բերքն առնելու անյագութեամբ, չու-
ղելով երբեք ազգատաց հետ բաժնել
ունեցած հարստութիւննին, 'ի Ղու-
րանէ խստիւ պատուիրեալ սիրոյ պար-
տուց կատարման իսկ անփոյթք են։
Ոչ երբեք Մոլլայ մը տեսած մը որ ողոր-
մութիւն ընէ այժմու աղէխարչ և զար-
հուրելի խեղճութեան ժամանակ, այլ
ընդ հակառակն՝ անձամբ ներկայ
գտնուած եմ անհաւատէ մը ողորմու-
թիւն խնդրող կուրի մը արուած դառն
յանդիմանութեանց. « Նախ դուք ըրէք
ողորմութիւն, կեղծաւորք և սուտ միւ-
սիւմանք, պատասխանեց կոյրն, փո-
խանակ զմեզ տնօթութենէ մեռցնե-
լու » : Մուխլիշուի թաղումն, ըստ սո-
վորութեան, մահուանէն երկու ժամ
վերջը պիտի կատարուի։ Ամբոխն՝
խուռն բազմութեամբ մեռելոյն տունը
կը վազեն յուղարկաւորութեան ներ-
կայ լինելու համար։ Եւ ալ արարո-
ղութեանս ներկայ կ'ուզեմ լինել. և
վերջը համոզներուն հետ կը միանամ.
բայց քիչ յետոյ ուղեցոյցն կը կեցընէ
զիս, և միտքս հասկընալով 'ի սկզբան
ունայն պատճառներով կ'ուզէ ճամբաս
խտորոցընել. վերջապէս կը խոստո-
վանի թէ յուղարկաւորութեան ճամ-
բուն վրայ քրիստոնեայք չեն կրնար
կենալ։ Բարի ծառայն չարիքներու,
և հիւպասան՝ գուցէ իրական ևս զը-
ժուարութիւններ չպատճառելու հա-
մար, յուղարկաւորութեան ներկայ
զինուորի միոյն խնդիրը յանձն առի,

իւր եղբորորդւոյն տան պատշգամին
վրայ ելնելով, ուսկից առանց տեսնուե-
լու՝ պիտի կարենայի ես հանդէսը դի-
տել։ Հազիւ թէ հոն հասայ՝ և ահա
խառնակ աղաղակ մը և ողբական ձայ-
ներ կը սկսին հեռուանց լսուիլ, որ
յուղարկաւորութեան մերձենալը կ'ի-
մացընեն։

Առջևէն արիկայ տղոց անթիւ բազ-
մութիւն մը կ'երթայ՝ պոռալով, ու-
նալով և պարելով. անոնցմէ յետոյ
կու գայ մեռեալն, որ 'ի չորից բար-
ձեալ և պատգարակի վրայ դրուած՝
արագ արագ յառաջ կը բերուի։ 'Իրական
գեղեցիկ քաշմիր ծածկութով մը
ծածկուած է. իր գլխոյն վրայ դրուած
է կապոյտ և լայն փաթթոց մը։ Թե-
տոյ կու գայ մեծ բազմութիւն մարդ-
կան, ամէն հասակէ և պայմանէ, որք
անկարգ և խառնակ քայլելով ու զի-
րար մղելով և կոխկռտելով կ'ուզեն
մեռելոյն մօտենալ, անոր ձեռքն համ-
բուրելու կամ գէթ դիակն վրայ
ձգուած ծածկոյթը շօշափելու բազմ
ունենալ։ Հուսկ յետոյ կու գան քոշա-
զգած կանայք, որոց սուր կաղխաններն
և մահազոյժ են, ետ, ետ, ետ ճիւղն՝ զօ-
ղը կը թնդտցընեն։ Ի զուր կը փրն-
տուի՝ կուսակալը, բարձր աստիճանա-
ւոր անձինք, զինուորներ, որք հանդի-
սին պաշտօնական կերպ մը կու տան.
բայց նշանազգեստ մ'իսկ չերեւար. ու-
րիշ բան չկայ՝ բայց եթէ ժողովրդեան
ինքնաբերաբար ցոյց մը առ յետին նըշ-
խարս սրբութեամբ և առաքինութեամբ
պատկառելի եղած անձի մը։

Այսպիսի արագ թաղում մը ոչ մի-
այն Պարսից բարձրաստիճան եկեղե-
ցականաց պահեալ է, այլ ընդհանուր
սովորութիւն մ'է, որոյ զլսաւոր ան-
պատեհութիւնն եղեռն դիւրացընել է։
Ընտանիքն երբ յանդամոց մին կոր-
սընցընէ, բարեկամայն և ազգականաց
ազգ կու տայ, և կը թաղեն զնա՝ կեն-
դանի կամ մեռեալ՝ յետ երկուց ժա-
մուց, առանց բժիշկ կանչելու՝ որ մա-
հուան ստուգութիւնը վաւերացընէ։
Պէտք է զրուցել՝ որ ողջ անձինք թա-

ղելու վտանգն քիչ հոգ եղած է Պարսից համար. աղքատը կը համարին թէ իրենցմէ հրաժարեալքն՝ ծանր շղթայէ մը կ'ազատին, զոր աւելորդ է դարձնել հանգուցիլ. միծառուէք 'ի փէրպէլա կամ 'ի Նէճէվ կը խաւրեն իրենց մեռեալքը, և այս ուղիորութիւնս կարաւանաւ տաւական տակով՝ ժամանակ կու տայ՝ որ երբեմն թալկացեալն ճանապարհին վրայ արթննայ:

Թաղելու զգուշաւորութիւնքն ալ թաղման հանդիսին արագութեան նշման են. դիակն՝ առանց դազաղի՝ քիչ խորութեամբ փոսի մը մէջ կը դրուի, որ գերեզմանի տեղ բռնող՝ դաշտի մը, հրապարակի մը կամ ճանապարհակից տեղի մը մէջ կը փորուի: Երեսնոցն են իրենց ամէն պարտքն ազատած կը համարին՝ երբ մեռելոյն գլուխը դէպ 'ի Մէքքէ դարձնեն, և անթոց տակ երկու փայտեայ դաւազաններ գնեն, որովք յարութիւն առնու պիտի Սկրայէլ հրեշտակին ձայնով: Իսկ եթէ կին մ'է՛ք՝ երկան նախանձաւորութիւնն աւելի ևս կը դժուարացնէ արարողութիւնը, և այսպիսի դիպաց մէջ՝ մերձագոյն ազդականքն՝ դիակը 'ի փոսն իյնցընելու ժամանակ մետր չորս կողով թանձր առաքաստ մը կը ձգեն՝ իգական կերպորանքը ծածկելու համար:

19 Ապրիլ. — Մուխդէյտին մահն սովորաբար մեծամեծ ձախողութեանց նշանակ համարեալ է քաղաքին մէջ. հասարակաց ուղին գրեթէ ամոյսացեալ է 'ի ցոյց սգոյ, և վաճառատեղւոյն ամենայն խանութքն փակեալ կը մնան. մագործքն չեն մորթեր, հացագործք չեն եփեր, և բնակիչք բռնադատեալ են արտասուօք՝ ամենանուսն գաւառար կերակրով կերակրել: Այսպիսի ընդհանուր արարութենէն սթափելու համար մի միայն հնարք է, քանի մի եւրոպացւովք՝ Ղազան — խան մզկիթին այց ելնել:

Շուտ մը բազմաթիւ անձինքներէ բաղկացեալ հեծելոց խումբ մը կը կազ-

մուի, և քաղաքէն դուրս կ'եննենք՝ յաւաքները և երկայն փողոցը կտրելէ վերջը, որ սրիկայ մանկամբք լի են, յորոց ոմանք շնկու խաղով սաստիկ ըզբաղեալ են, և այլք ձայնարձակ կ'երգեն Մուխթար փաշային արարուածքն 'ի Ռուս — Օսմանեան պատերազմին: Կը հասնինք Ղազան — խանի մզկիթին աւերակաց, այն Մողոլ թագաւորին՝ որ այն չափ հուշակաւոր հանգիսացաւ Պարսից պատմութեան մէջ՝ իր գործերով ու յաղթութիւններով: Այս իշխանն հետզհետէ երկաթագործ, հիւսն, ճախարակագործ, ձուլիչ, աստեղաբաշխ, բնալոյծ, բժիշկ, եղած է, և երբ ազդին պատմութեան տեղեակ », կը յաւելու միամտութեամբ պոտմագիրն: Եգիպտոսի դէմ պատերազմելու ժամանակ օգնութիւն խնդրեց 'ի Սրբոյ Գահէն: Վոնիփակիտս Ութերոք Պապն ամենուն ծանուցանելով պարսիկ ինքնակալին հետ դրած դաշինքը, յորդորեց քրիստոնեայ իշխանները՝ նոր խաչակրութեան մը ձեռք զարնել, ցուցնելով իրենց՝ Սարակինոսաց վտանգաւոր դիրքը, որ 'ի Խաչակրաց միանգամայն և 'ի Տաճկաց կը հարուածէին: Ղազան խանի եկեղեցւոյ հետ ունեցած յարաբերութիւնքն համարել տուին թէ այս թագաւորն, որ արտաքսապէս տաճիկ կրօնքն ընդունած էր՝ գահին հասնելու համար, իր հորը հաւատքը ստուգիլ թողած չէր. ամբողջ կենաց առեւ իրեն հպատակ քրիստոնէից պաշտպան եղած է՝ 'ի ֆուս ևս Տաճկաց. և արքունեաց մէջ աչքող կրօնաւորի մը հետ կենակցած է: Այսու հանդերձ՝ 'ի պարսիկ պատմաց իրանի վրայ թագաւորող մեծամեծ թագաւորաց մին համարեալ է:

Ղազան խան տգեղ էր կերպարանօք: « Զարմանալի բան է՝ որ այնչափ առաքինութիւնք այնպիսի տգեղ և փոքրահասակ անձի մը վրայ տեսնուին », կ'ըսէ իր ներքին խորհրդական. ներէն ոմն: Սակայն ընդ հակառակն մտաւորական կարողութիւնքն արտաքոյ կարգի էին. գիտացեր էր ինքզին.

քը կրթել, ընթեռնելով ֆիրտուսի և Նիզամէ Հառակաւոր և ողբերգական մատենից երևելի արտնայ կենսագրութիւնքը, և յօրինակ առեր էր իրեն զկիրոս և զԱղեքսանդր:

Իրեն թագաւորութեան ժամանակ բարձրացեալ այս շէնքէն հիմայ ուրիշ բան մնացած չէ, բայց եթէ ընդարձակ փլատակ մը, որ ամէն կողմէն քայքայ, յեալ է և Նիստարն այլուր փոխադրեալ. միայն գետինը սփռուած մնացորդքն կը ցուցնեն այս աւերակաց և Նախ-իյեւանի մզկիթին մերձաւոր նմանութիւնքը: Բայց յախճապակաց շինութեան կերպն տարբեր է. կապտագոյն յախճապակքն մեծամեծ թիթեղք են, յորս զրիչով փորագրուած է, որ և զկիտուածն մասամբ մը մերկացնելով կըմինտըր կ'երևցնէ: Կատարեալ փորագրութիւն մ'է զարմանալի արուեստով ու համբերութեամբ յաշողած:

Շինական մը որ տան նորոգութեան համար այս տեղս ողջ կըմինտը փնտռելու ելած էր, ութմանիստ աստղ մը մատոյց ինծի խորաքանդակ գծագրութեամբք. ուստի եթէ գետինն ինկած մնացորդներէն դատենք՝ նկարազարդ կիտուածախառն կըմինտրներ կը զարդարէին ազնիւ ճաշակով կառուցեալ շէնքս: Զիւսուրեալքս՝ վաղեմի Դավրիժու աւերակքը տեսնելէն վերջը, նոր քաղաքը մոնելու ճանապարհը կը բռնենք, անուշահոտ բուրաստանաց մէջնէն, որ մէկմէկէ փոքր փոսերով բաժնուած են, և յորս խիստ մաքուր ջուր մը կ'ընթանայ. գեղձներէն, խնձորենիք, նշենիք և անուշահամ սերկելիք՝ իրենց ծանրացեալ ճիւղովք՝ շուք կ'ընեն առանց արուեստի և կարգի տընկեալ սեխեաց, վարունգի, ձմերուկի և պատնջանի տնկոց հետ, որք իրենց արտաքոյ կարգի կանաչութեամբ այս խառնակութիւնը կը գոցեն: Նորածիլ դալարութեան մէջ քանի մը անձուկ միջոցք՝ զբանջելի տեսարաններ կ'ընծայեն, Հոն փայտակիր՝ փոքրահասակ իշոց կարաւան մը՝ կարգաւ գիւղական կամուրջը կ'անցնի, հոս՝ կանայք իրենց

կապոյտ քօղով ծածկուած, ֆախաւ կիներուն մերձենալէն կը թաքչին: Զկրցայ Ղազան — խանի մզկիթին լուսանըկարը հանել, այս շէնքն էական մաս մը շունենալուն համար. սակայն կազմածն քովս լինելով՝ ձիէս վար կ'իջնեմ, ու թէպէտ սաստիկ հողմ փայ և լերին կողմն սև ամպեր դիզուած են, պարտիզին և իշոց խմբին բաւական աղէկ լուսանկար մը կը ստանամ: Կըրցածիս չափ փութով յերկվարն կը հեծնեմ, սակայն ուշ է. կ'որոտայ, փայլատակունք զամպո կը հերձանեն խտուղելով մարդուս աչքերը, և անձրեն 'ի հեղեղ կը փոխուի: Ի զուր ծառոց տակ ապաստանարան մը կը փնտռենք, տերիք ալ չեն կրնար պաշտպանել զմեզ: Ով որ կարող է փախչել՝ փախչի: Իւրաքանչիւր ոք քաշապէս կը պնդէ զինքը, և նժուգի ամենայն երազութեամբն 'ի քաղաք կը որանայ:

Երբ հիւպատարանին գաւթիք կը մոնենք, մինչև ցոսկերս թրջած ենք. մեր երկվարքն ալ քրտինք կը հոսեն: Բարեբաղդաբար հիւրընկալ բնակարան մ'է, ուր չոր հանգերձք ու լաւ կրակ մը՝ մեր ձախողութիւնը կը սփռնին:

Պահապան զինուորաց քովէն անցած ժամանակ՝ ինծի երեցաւ թէ իրենց գէնքը կը մաքրէին. անսովոր աղաղակով մ'ալ լցուած էր հիւպատարան. մեր հոն չեղած ատեն կուսակալըն ազդ առնել տուեր էր իր վաղուան այցելութիւնն: Այսպիսի անձի մ'ընդունելութիւնն փոքր բան չէ. ոչ միայն հիւպատարանին հազարապետն իր զըլուխն կորուսեր էր, այլ իր յարգական այլալուծիւնն բան մը չէր տանս քարտուղար միւրզային՝ պարսիկ վարժապետնուս շփոթութեան քով, որում գեղեցիկ բանաստեղծութիւն մը գրելու շքեղ պարտքն կ'ինկնար, երգելով աստեղաց բարենշան հանգիպումն՝ որ զկուսական նախ 'ի Դավրէժ և ապա Գաղղիոյ հիւպատարանը հասուցեր է: Աղէկ չէր լիներ եթէ ամենօրեայ դաս:

առաւթիւննիս իրմէ պահանջէնք նաև այսօր :

23 Ապրիլ. — Պատշգամին վրայ եւ ներով կուսակալին և իր յուզարկաւորութեան հասնելուն հանդիսատես կը լինիմ: Դաւազանակիր զինուորը ուղին կը բանան, և անցնող անձին աստիճանին բարձրութեան համեմատ՝ անխնայաբար և ըստ թուոյ հարուածներ կու տան: Հուսկ յետոյ կը նշմարեմ՝ արքայեղբայրն. լայն ու սեռաւորդիկ մը հագած է՝ հասակին չափովն ամփոփուած, և սեռա կերպասէ գտակ մը քրած է, որ քանի մի տարիէ 'ի վեր սկսեք է գործածուիլ յարքունիս, մինչդեռ նորաձեւութեանց քիչ հետեող պաւտըն և կամ ծեր մարդիկն Աժափրիսանի դասիկ դեռ կը կրեն:

Դավրիժու կուսակալին ազնուատոհմն սերունդն և իշխանութիւնն իր խոշոր ոսկերթ մարդոյ՝ վայելուչ ու ծանրաքայլ գնացքէն կը հասկըցուի: Իր խիստ և սղջու կերպն, թխազոյն երեսն, կարծես՝ Գաճար ցեղին տիպարն է, ուսկից սերած է ինքն: Իրմէ վերջը հայեցուածս կը գրաւէ տաճիկ փառաւոր երիվար մը, զոր սանձէն ունի զինակիրն, որուն պարտք է նաև Ռեշթի հարուստ կապերտ մը վրան ձգել՝ երբ կուսակալն հրապարտանը մտնէ: Կայտառ ու վայելակերպ հեծանքին՝ իր ոսկեճարմանգ շքեղ կազմուածովն անպարտաւոր կը գրաւէ աչքս, որոյ սիրուն գլուխն զարդարանաց տակ ծածկեալ՝ զժառխտաբար լաւ չերիտի: Ոտքերն բարակ, գլուխն խիստ համեմատական, և իր թոյրաթուիս ալիստ գոյնն՝ մետաքսի պէս փայլուն:

Կուսակալին ձիոյն անմիջապէս ետեւէ ծանրութեամբ կը յառաջէ դահլճն կարմիր հագուած: Այս մարդս՝ որոյ հետ ամենայն զգուշութեամբ կը վարուին ամէնքն՝ անոր ծանր պաշտաման պատճառաւ, երբեք չի հրաւիրուիր իր տիրոջ բարեկամ՝ տան մը ներսի կողմը, ուր որ իր աէրն կը մըտնէ, այլ անոր դրան քով կենալու ըստիպուած է, ուր ամենայն յօժարու

թեամբ ու սիրով իրեն թէյ, սուրճ և գաշիսն կը հրամցուի: Դահլճէն վերջը կու դան ստորակարգեալ պաշտօնեայքն, Ֆէլլահք, և շատ մը ուղեկից պատահաւորաւ ձիաւորք, որք իրենց տիրով քամաց համեմատ կովկասու գորշ, չազանակազոյն կամ սեռա ու լայն փափախ դրած են: Ասոնք թաղաւորական գնդին խաղախքն են, կ'ըսուի ինձ յարգանգը: Որպիսի գրգռակնեւրով կարելի է եղբր զգեցուցանել բանակ մը զօրաց:

Կուսակալն 'ի ներքս 'ի դահլճէն միտնելով՝ բազմեր է և գոհութեամբ միրգոյին շարագրածին ընթերցումը լըսեր է, որ Սաստի և Ֆիրտուսի գեղեցկազոյն կտորներով՝ բանաստեղծաբար հաշկած է ազնուատոհմ տղեղուն քաղաքական և զինուորական բարեմասնութիւնը: Սոյն բանաստեղծութիւնս երգով արտասանած են, որ կ'երևի թէ ունկնդրաց շատ հաճելի անցեր է, վասն զի գեղեցիկ մասանց հաւանութեան 'ի նշան՝ գլուխին ծաւր են: Յետոյ կարկանդակք և ըմպելիք մատուցուեր են, խոսակցութիւնն երկու ժամ երկարեր է, մերթ ընդ մերթ լուսութեամբ ընդհանուրելով ըստ պարտկոյին սովորութեան, յորում ամենայն ոք կարծես կը ջանայ ինքզինքն ամփոփելու:

Վերջապէս մէկմէկէ կը զատուին գոհութեամբ: Բարիններու և քաղաքավարական ձևերու երկար փոխանակութեան մը վերջը, ձիաւորեալքն դարձեալ իրենց կարգը կը մտնեն, դահլճն իր պատերազմական տեղը կ'առնու, և փողոցն՝ որ քիչ մ'առաջ այնչափ յաճախեալ էր՝ միւսանգամ 'ի լուսութիւն կ'փոխուի:

Ժամանակն էր: Դավրիժու Հայ արքեպիսկոպոսն գմեղ տեսնելու և իր լուսանկարը հանել տալու փափաքցուցած էր. կը վախնայի հրաւելքին ուշ հանելու: Լուսանկարի կազմած նիս մեղի ամենայն դուռ կը բանայ: Արքեպիսկոպոսարանն՝ խիստ համեստ բնակարան մ'է, անեփ աղիւսով չէ

նուած . բայց և ամէն կողմանէ գեղեցիկ պարտիզով զարդարուած է, որոյ խորը Հոյ մանկանց գպրոցն կ'ամբառնայ, Անհամբուրթեամբ սպասուած էինք, և ի սիրով ընդունուեցանք: Արքեպիսկոպոսին գէլքն համակրութիւն կ'ազդէ տեսողաց. իր գեղեցիկ լայն գծագրութեան վրայ վառվառն և մշտացի աչքեր կը փայլին. աղէքեկ մօրուքն ու հերք՝ կը մատնեն իւր ուղղորդ և վսեմ գնացքով պատրուակեալ տաւրիքը, և իւր գեղեցիկ գլուխն՝ լաւ դուրս կը ցատկէ հնազործ սեաւ կերպասէ վեղարի մը մէջէն, որ պինդ գտակին վրայ հանգուցած՝ գրեթէ մինչև յաշ կը ծածկէ: Լայն ու սեաւ սրն, դուսէ պծղնաւոր մը մինչև յոտս կ'իջնէ. պարանոցէն ալ ոսկեկուռ երկայն շղթայ մը կախուած է, որ 'ի ծայրան կիտուածակերտ՝ կարմիր յալկովովք մարգարտազարդ խաշ մ'ունի:

Արքեպիսկոպոսին առնթմեր քահանայքն՝ Գաղղիոյ լուսարարից նմանութիւն մ'ունին, և այցելուաց ծխափող և սուրճ կը հրամայենն՝ շնորհալից կերպով:

« Ուրախ եմ զձեզ տեսնելուս, կ'ըսէ Արքեպիսկոպոսն, ոչ միայն ըզԳաղղիացիս սիրելուս համար, այլ կը յուսամ՝ որ անշուշտ Կաթողիկոսէն լուր բերած էք ինձ, որովհետև Կովկասու ուղևով 'ի Դաւրթ եկած էք »:

« Եը ցաւիմ մեծապէս, Գերապայծառ Տէր, կը պատասխանէ էրիկս, որ չեմ կրնար խնդրած լուրերնիդ տալ ձեզ, վասն զի չորս հանգոյց անցեր էի Երևանէն ասպին, երբ Էջմիածնի դանձուց վրայ ծանօթութիւն տրուեցաւ ինձ, որով և Կաթողիկոսին յարգանքըս արթալ ընելու պատենհէն զրկուեցայ »:

« Ինձ ալ շատ ցաւ է, կ'ըսէ հայրա-

պետն. Կաթողիկոսն՝ գերագոյն գլուխըն լուսաւորչական եկեղեցւոյն՝ որ ոչ միայն 'ի Պարսս, այլ և յԱսիոյ Տաճկաստան և 'ի Հնդկիս տարածուած է, ուրախանար պիտի զձեզ տեսնելով: Մեծ հանճարոյ տէր անձ է, որ Եւրոպայուց արժանաւորութիւնը գիտէ, և սրտի մօզը ցուցած կը լինէր ձեզ մեծաստանին թանկագին նշխարքը, որ պիտի են Բրիտտոսի կողը ծակող տէգն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ալ բազուկն, որ չնաշխարհիկ և ոսկիապատ նշխարատիւ մէջ պահուած է. բաց աստիճան մատենադարանին անդին հարստութիւնքը, յորում հեգեաթասն դարերէ 'ի վեր գիտուած են ամենայարգի ձեռագիրներ: Էջմիածնի վանքն ինքնին, որոյ անունն Երեք եկեղեցիք կը նշանակէ, շատ հետաքրքրական պիտի դար ձեպի. մեր թուականին 360ին կառուցեալ է, և ծեր արեւալքն՝ այն հեռաւոր ժամանակաց՝ տակաւին լաւ վիճակի մէջ մնացած չէնքերը պիտի ցուցնէին ձեզ: Իրաւ է որ անդադար արշաւանք և ասպատակութիւններ աւերած են Սրբոյն Գայիաննայ և Հռիփսիմեայ մատուռները, սակայն գանձատունն և մատենադարանն միշտ յապահովի պահուեցան, և քանի մը տարիէ 'ի վեր քարաշէն որմերով ամրափակուեցան, յորում ամենայն աւերմանէ զերծ են յայսմհետէ »:

Շնորհակալ եղանք Արքեպիսկոպոսին, և իր նկարն այլ և այլ դրիւք հանելէն յետոյ, հրաժեշտ տուինք իրմէ: Իսկ մեր ճամբէն ետ դառնալուն համար և ոչ իսկ մտածել կրնանք. կը պակսի 'ի միզ ոյժ ու զօրութիւն վերստին խիզախել 'ի արագան աշխարհն Ռուսիոյ՝ իր հանգոյցներով և ճաշակելու սալորի քաղցրուենեաւ եփեալ խողի թափերը:

Էր Զարուհակոսի:

